

Globalizácia núti meniť prístup k prognózovaniu vývoja v národných ekonomikách¹

Ivan PRACHÁR*

The Process of Globalisation Makes us Change Approach to the Forecasting of Development in National Economies

Abstract

By now the utilisation of theoretical knowledge of forecasting relied on economic system of a national economy. But the share of foreign capital in the national economy is increasing and it is not more possible to explain the phenomenon of economic development – and to forecast too – only on the base of internal disposition of individual countries. There are enclaves emerging in a national economy which are subordinated to different development determinations. These changes are proved not only by evidence but by the theory as well. On other hand, picture of global economy is rather fragmented than compact. It outlines that the processes running in it are fragmentary too. It seems unlikely to work-out its general theory as well. Different starting points are possible for the orientation in such a future development. Among these, the pragmatic solutions of dominating problems raised by acute necessities of development alone are taken for in this article.

Keywords: national economy, economic system, globalisation, forecasting

JEL Classification: E10, P16, F02, C53

Úvod

Ako je známe, prognózovanie ekonomického vývoja sa opiera o analýzu a hodnotenie daného stavu hospodárstva krajiny, predchádzajúceho vývoja, a napokon aj súvislostí s vývojom svetovej ekonomiky. Súbor týchto a ďalších relevantných

* Ing. Ivan PRACHÁR, CSc., Prognostický ústav SAV, Šancova 56, 811 05 Bratislava 1; e-mail: prognapr@savba.sk

¹ Príspevok bol vypracovaný v rámci projektu VEGA č. 2/3067/23 *Dlhodobé prognózovanie národnej ekonomiky v podmienkach globalizácie.*

informácií však pri vlastnom prognózovaní predpokladá ešte aj teoretické poznatky o fungovaní ekonomiky i poznatky o kauzálnych súvislostiach jej vývoja. Bez nich by boli úvahy o budúcich prírastkoch či stratách, ako aj iných zmenách ekonomiky celkom náhodné. Teoretické všeobecné poznatky sú určené akoby pre každú ekonomiku, zatiaľ čo konkrétne informácie sa vzťahujú výhradne iba na jednotlivé ekonomiky, a to v určitom časovom intervale. Využitelnosť teoretických poznatkov na prognózu v jednotlivých krajinách sa zakladá na predpoklade, že ide o ekonomiku rovnakého typu, a okrem toho na predpoklade (ešte všeobecnejšej povahy), že ide o národnú ekonomiku. V posledných niekoľkých desaťročiach sa stretávame s fenoménmi, ktoré druhý predpoklad spochybňujú. Viacerí autori už konšatovali, že v rámci doterajších národných ekonomík sa rozširujú segmenty, ktoré sú akoby autonómne a označujú ich ako súčasti nadnárodnej ekonomiky. V prezentovanom článku sa chceme zaoberať otázkou, do akej miery sa potvrdenie tejto skutočnosti dotýka doterajších teoretických a metodologických východísk prognózovania (najmä dlhodobého). Čiže, do akej miery dovoľujú súčasné ekonomické teórie predpovedať ďalší vývoj ekonomiky v danej krajine.

1. Teoretické a metodologické východiská dlhodobého prognózovania v kontexte globálnych zmien

Ekonomická teória, tak ako sa doteraz rozvinula, sa vzťahuje na ekonomický systém, ktorý je fakticky idealizovanou podobou (modelom) národnej ekonomiky.² Hoci sa o tom výslovne nehovorí, vychádza sa aj pri prognózovaní z teoretického obrazu takéhoto systému (systému národnej ekonomiky). Modely o jeho fungovaní sú prítomné už pri prvotnom zbere a spracúvaní východiskových informácií popisujúcich existujúci stav.³ Tým viac vystupujú všade, kde sa má z daného stavu vecí a z predchádzajúceho pohybu dospieť k zobrazeniu budúceho stavu (k prognóze). Rôzne determinanty, funkčné závislosti a súvislosti, z ktorých sa dá usudzovať o najbližšom či ďalšom vývoji, sa čerpajú z teoretických poznatkov o národnom ekonomickom systéme. Zahŕňajú spravidla výrobné štruktúry alokované na danom teritóriu krajiny a viazané istými, pomerne stabilnými

² „...súčasné ekonomické teórie vychádzajú z predpokladu, že jedinou ekonomikou, na ktorej záleží – a dokonca jedinou existujúcou ekonomikou – je ekonomika národná. Tieto teórie si samozrejme uvedomujú existenciu transakcií, ktoré presahujú hranice, tieto transakcie sú však podľa nich kontrolované riadením vnútornej ekonomiky národného štátu.“ [3, s.107]

³ V súčasnosti prvotný obraz o hospodárstve SR sprostredkúva *Európsky systém účtov 1995* (ESNÚ 95). Jeho metodika vymedzuje charakteristiku každého štatistikou sledovaného makroekonomického ukazovateľa i súvislosti medzi nimi. V konečnom dôsledku vychádza z určitej teórie výroby, rozdeľovania, výmeny či spotreby. (Pozri Metodické vysvetlivky týchto ukazovateľov v publikáciách Sekcie národných účtov a cien Štatistického úradu Slovenskej republiky [11].)

výmennými väzbami (závislosťami vyplývajúcimi z deľby práce), sústavu rozdeľovania, prostredníctvom ktorej sa formujú a usmerňujú zdroje na obnovu kapitálu, finálnu spotrebu občanov, verejnú spotrebu i zdroje predstavujúce úspory určené na nové investície, nepredvídané výdavky i na úhradu dlhov, a napokon inštitúcie a pravidlá, prostredníctvom ktorých volené authority pôsobia na priebeh ekonomických procesov. Tie uvádza do pohybu hromadná aktivita azda všetkých zúčastnených subjektov, generovaná či podnecovaná záujmami, vychádzajúcimi z miesta a úlohy týchto subjektov v ekonomických štruktúrach systému. Aj keď trhovú ekonomiku krajiny tvoria samostatné podnikateľské subjekty, uvedené vzťahy ich viažu do integrovaného systému (trhu), ktorý sa vyznačuje samoregulujúcim sa pohybom a mechanizmom (ako sa zjednodušene označuje) ponuky a dopytu. Takto sa národné ekonomiky (resp. ekonomiky jednotlivých štátov) vždy explicitne nepopisujú, ale tak sa zhruba vnímajú.

Berie sa tiež na vedomie, že v hraniciach týchto systémov sa formujú výrobné a výmenné štruktúry, sústavy rozdeľovania, cenové a peňažné sústavy i rôzne doplnujúce inštitúcie, ktoré sú taktiež súčasťou národných ekonomík. Implicitne sa ešte ráta s tým, že mechanizmy ponuky a dopytu udržiavajú vnútornú rovnováhu, zabezpečujú obnovu štruktúr, zdroje na rast produktu a dôchodkov, a že dynamika rastu zdrojov (a jej zmeny) určuje aj priebeh a smery celkového vývoja. Parametre charakterizujúce produkčný potenciál národnej ekonomiky (štátov) spolu s jej trhmi a dosahovanými efektmi (defektmi) slúžia potom v aktuálnom (danom) časovom momente ako východisko úvah aj o možnostiach a podmienkach rastu (stagnácie, poklesu) pre najbližšiu či vzdialenejšiu budúcnosť.

Nezávisle od toho, či sa prognózy spracúvajú ako extrapolácie už „rozbehnutých“ trendov, alebo ako odhady vývoja podmieneného rozhodujúcimi výrobnými faktormi (na základe funkčných závislostí), prípadne ako rôzne varianty cieleného využitia črtajúcich sa možností (resp. ako inak vyjadrené očakávania vývoja), viažu sa spravidla na dispozície, ktoré patria k danej konkrétnej ekonomike v určitom čase, a spravidla sú vyústením vývojových trendov predovšetkým jej vlastných mechanizmov. Pokiaľ sa prihliada aj na vonkajšie vplyvy, napríklad na dopyt na zahraničných trhoch, očakávané konjunktúry či depresie, alebo na prílev priamych zahraničných investícií (PZI), očakávania vzťahujúce sa na tieto vplyvy sa zakladajú na iných vývojových pohyboch a majú aj iný stupeň determinovanosti ako tie, ktoré sa viažu k faktorom, predstavujúcim integrálnu súčasť vnútornej ekonomiky.

Odvtedy, ako sa v ekonomikách jednotlivých krajín zväčšujú enklávy, v ktorých výrobné faktory (zamestnávané zahraničným kapitálom) už nepôsobia v plnom rozsahu ako súčasť jedného integrovaného (národného) systému, prestávajú byť takto charakterizované východiská dostatočne spoľahlivé. Tieto enklávy

(podniky, korporácie, banky) síce bez problémov koexistujú s domácou ekonomikou, majú však na túto ekonomiku osobitné väzby (ktoré upravujú osobitné právne inštitúty). Okrem toho sa zároveň viažu aj na iné ekonomiky, ktorých sú súčasťou (zahraničné korporácie) a s ktorými zdieľajú (odlišné) reprodukčné i vývinové procesy. Predovšetkým však je evidentné, že v rozmanitom prostredí jednotlivých ekonomík je ich správanie určované vlastnými záujmami. Na tieto procesy (ktorých obsahom je zhodnocovanie iného ako národného kapitálu) nemajú riadiace authority host'ovských národných ekonomík priamy vplyv. Aj ich vzťahy k verejnému sektoru a k štátnej moci krajín, kde pôsobia, sú osobité.

Už len zo spomenutých osobitostí, ktorými sa zvláštne postavenie uvedených enkláv zďaleka nevyčerpáva, sa zreteľne črtá, že podliehajú aj inej vývinovej determinácii (resp. viažu sa na iné vývinové súvislosti) ako ostatné súčasti integrovanej domácej ekonomiky. V každom prípade – obrazne povedané – nemajú s domácou ekonomikou celkom rovnaký osud, a je preto otázkou, v akej miere by sa to malo prejaviť v prognózach.

Je pravda, že výsledky aktivity týchto organizácií (HDP, tržby, zisky, dôchodky, úspory a pod.) napokon tiež ústia do súhrnných (zjednotených) ekonomických čísel krajiny.⁴ To sa však týka iba sumarizácie dosahovaných výsledkov a ich hodnotenia za uplynulé obdobia. Pokiaľ ide o budúcnosť, ťažko možno prehliadnuť, že neexistuje rovnaká miera pravdepodobnosti vývoja pre tú časť ekonomiky, ktorá je integrálnou súčasťou národnej ekonomiky, ako v tej časti ekonomiky (nadmárodné spoločnosti), ktorá je (povedzme zjednodušene) v značne voľnejšom vzťahu k ekonomike tej-ktorej krajiny. V tejto súvislosti by bolo možné odvolať sa na prípady náhlych odchodov či príchodov korporácií do krajiny a na ich dôsledky na zamestnanosť, dane, kooperujúce podniky menové kurzy atď.⁵ Podobne je to aj s príchodmi týchto podnikov so svojimi investíciami a následnými zmenami – temp rastu HDP a ostatných ukazovateľov. Z toho nevyplyva, že pohyb nadnárodného kapitálu a jeho vplyvy na národnú ekonomiku krajiny nemožno predvídať, vyplýva z toho iba to, že prognózy si žiadajú odlišné východiská – zohľadnenie determinantov či podmienok, ktoré pôsobia na jeho pohyb a procesy s ním spojené.

Pri neveľkom rozsahu prítomného a očakávaného zahraničného kapitálu by bolo možné v prognózach jeho pôsobenie zanedbať. Skreslenia by nemuseli byť až také významné. Váha nadnárodného kapitálu v podobe transnacionálnych

⁴ Zreteľné je to pri hrubom domácom produkte, ktorý podľa zostavovania národných účtov SR predstavuje „konečný výsledok činnosti rezidentských jednotiek vyprodukovaný v sledovanom období“ [11, s. 29].

⁵ Ako príklady možno uviesť z konca minulého storočia krízu v krajinách Latinskej Ameriky (mexická kríza v 1994 – 1995) či ázijskú finančnú krízu (v 1997 – 1998) [1].

korporácií v ekonomike jednotlivých častí sveta je, ako ukážu údaje v nasledujúcej časti, zatiaľ značne rozdielna, rýchlym tempom sa však zvyšuje takmer všade. Niektorí autori už hovoria o „transnárodnej ekonomike“ ako o realite, ktorej dnes už chýba najviac „transnárodné právo“ [3, s 108]. Údaje o „nových realitách“ potvrdzujú, že už vôbec nejde o zanedbateľné javy.

2. Váha zahraničného kapitálu v národných ekonomikách – vo svete a na Slovensku

Zahraničný kapitál pribúda v národných ekonomikách prostredníctvom prichádzajúcich investícií a zhodnocovaním tohto kapitálu v daných krajinách. Tento proces nebýva jednostranný. Zároveň ho sprevádza umiestňovanie investícií danej krajiny v iných krajinách a umiestňovanie kapitálu mimo teritória vlastnej krajiny. Ak sa postavenie kapitálu podnikajúceho mimo systému národných ekonomík (ktorý sa označuje ako nadnárodný kapitál) odlišuje od postavenia domáceho kapitálu jednotlivých ekonomík, potom je významné sledovať prírastky a pohyb tohto kapitálu nielen v jednotlivých ekonomikách, ale aj jeho celkové (globálne) prírastky. Takýto komplexný pohľad odráža vytváranie osobitnej sféry ekonomiky, ktorá sa vyznačuje v porovnaní s národnými ekonomikami viacerými odlišnými črtami.⁶

Túto sféru nemožno napríklad teritoriálne ohraničiť, lebo jej jednotky pôsobia na pôde mnohých teritórií (štátov či národných ekonomík).⁷ Mohlo by sa povedať, že je to ekonomika tvorená nadnárodnými korporáciami, medzi ktorými sú síce rôzne kooperačné, obchodné či finančné väzby, ktoré však spolu netvoria nič, čo by sa ponášalo na formovanie nejakého osobitného systému. Je pravda, že používajú spoločné pravidlá, organizačné, finančné právne a iné inštitúty (ktoré už majú všeobecný charakter). Sú akceptované vnútri národných ekonomík a platia väčšinou pre národné i nadnárodné spoločnosti. Možno, že ich od systému národných ekonomík viac ohraničujú (odlišujú či oddeľujú) vzťahy a pravidlá, ktoré ich z týchto systémov uvoľňujú. Čiže, ak by bolo treba sféru nadnárodnej

⁶ Konštatuje sa, že miera takejto internacionalizácie „... prekračuje kritický prah...“ a vyúsťuje „do formovania globálnej celoplanetárnej štruktúry“ [19, s. 642].

⁷ Otázku ohraničenia nadnárodného kapitálu si kladú viacerí autori. Napríklad A. Giddens v prednáške *Runaway World*, v ktorej sa vyjadruje k úlohe a významu národných štátov v globalizujúcej sa ekonomike, považuje väzbu na určité teritórium za významný faktor moci v porovnaní s nadnárodnými korporáciami. Píše: „... nation states remain more important than their chief power rivals in the global system, the large corporations. Exxon, for example, is one of the biggest corporations in the world. Its revenue over the year is larger than all but about 9 or 10 of the world's nations. Such gigantic corporations are globalised enterprises. However, it seems to me that these big companies are not as powerful as nations, certainly not as powerful as the larger nations. The reasons are that nations still have territory, whereas companies don't.“ [6, s. 7 – 8]

ekonomiky charakterizovať vcelku ako sféru odlišnú od národných ekonomík, potom by sa k tomu asi najviac hodil súhrn výsad, ktoré nadnárodné spoločnosti požívajú zo strany štátu (verejného sektora). Ide o výsady, ktoré majú tieto spoločnosti na základe vlastníctva kapitálu, zhodnocovaného na teritóriu jednotlivých krajín (síce vo vlastný prospech, avšak za prínosy poskytované týmto štátom – zamestnanie pracovnej sily, rozširovanie trhov, nové kooperačné vzťahy s domácimi podnikateľmi, obohacovanie technológií a iné). Národné štáty na druhej strane zabezpečujú korporáciám zodpovedajúce podnikateľské prostredie, ochranu vlastníctva, využívanie ziskov a voľný odchod z krajiny. To sú styčné body rozdielnych záujmových sfér i základ zmluvných a ekonomických vzťahov medzi nimi. Prostredníctvom nich sa presadzuje aj obojstranné vzájomné pôsobenie na vývoj národných ekonomík a postupne aj pôsobenie na širšie ekonomické prostredie a pohyb globálnych rozmerov.

O dynamike pohybu kapitálu, prekračujúceho hranice domovskej krajiny, poskytujú najvýraznejší obraz priame zahraničné investície.⁸

Tabuľka 1

Stav prílevu PZI – do krajín vyspelých, rozvojových a krajín strednej a východnej Európy za roky 1980 – 2003 (v mil. USD)

	1980	1985	1990	1995	2000	2002	2003
Svet	692 714	972 205	1 950 303	2 992 068	6 089 884	7 371 554a	8 245 074a
Vyspelé krajiny	390 740	569 696	1 399 509	2 035 799	4 011 686	5 049 786a	5 701 633a
Západná Európa	231 544	285 006	795 808	1 213 003	2 378 173	3 070 966a	3 538 135a
Európska únia	216 296	267 073	748 298	1 136 017	2 257 701	2 899 795a	3 335 454a
Stredná a východná Európa	..	49	2 828	39 573	138 271	228 199	263 270
Slovensko	..	..	81	810	3 738	7 800	10 248

a) Zahrnuté sú údaje o Belgicku a Luxembursku.

Prameň: [21, Annex, Table B.3].

Údaje z tabuľky 1 ukazujú, že najväčší objem PZI smeruje do vyspelých krajín. Tempá narastania týchto investícií sa v priebehu uvedeného desaťročia menili a menia sa naďalej. K zrýchľovaniu dochádza najmä v strednej a vo východnej Európe.

Význam a váhu PZI okrem absolútnych čísiel spresňuje aj pomer ich stavu k HDP (pozri tab. 2). Ak v porovnaní k HDP stav prichádzajúcich PZI v roku 1980 dosahoval 6,6 % a v roku 2003 už 22,9 % a stav investícií umiestňovaných

⁸ Nadnárodné (transnacionálne) spoločnosti sa alokujú teritoriálne okrem PZI prostredníctvom akvizícií existujúcej firmy, alebo výstavbou nových firiem, čo sa prejavuje predovšetkým rastom počtu týchto spoločností. Tie môžu vzniknúť aj na základe fúzie firiem nachádzajúcich sa v odlišných teritóriách, čo sa prejavuje poklesom ich počtu. V súčasnosti je skôr nápadný proces fúzií nadnárodných spoločností, ktorých veľkosť rastie na úkor zmenšovania ich počtu.

za hranicami 5,8 %, resp. 23 %, svedčí to o narastaní prítomnosti cudzieho kapitálu azda vo všetkých krajinách. Pritom povahu nadnárodného kapitálu možno pripísať súčasne tak kapitálu prichádzajúcemu, ako aj odchádzajúcemu. Jeden i druhý predstavovali v danom roku časť tohto kapitálu (nadnárodného), i keď smerujúceho opačným smerom (jednak dovnútra, jednak von). To znamená, že v každom roku sa nachádza v pohybe nadnárodný kapitál, ktorý predstavuje súčet prichádzajúcich a odchádzajúcich PZI (pozri tab. 3).

Tabuľka 2

Stav prichádzajúcich a odchádzajúcich PZI v pomere k HDP (v %)

	1980	1985	1990	1995	2000	2002	2003
Svet							
Prílev	6.6	8.3	9.3	10.2	19.3	23.0	22.9
Odlev	5.8	6.6	8.6	10.0	19.1	22.6	23.0
Vyspelé krajiny							
Prílev	4.9	6.2	8.2	8.9	16.6	20.5	20.7
Odlev	6.2	7.3	9.6	11.3	21.4	25.8	26.4
Západná Európa							
Prílev	6.2	9.3	11.0	13.3	28.5	34.6	33.0
Odlev	6.4	10.8	12.1	16.1	38.9	43.2	41.2
Európska únia							
Prílev	6.1	9.2	10.9	13.2	28.5	34.6	32.8
Odlev	6.1	10.5	11.6	15.0	37.5	41.7	39.6
Stredná a východná Európa							
Prílev	..	0.2	1.3	5.4	19.2	24.8	23.7
Odlev	..	..	0.4	0.9	3.7	6.4	6.0
Slovensko							
Prílev	..	..	0.5	4.2	18.5	32.2	31.5
Odlev	..	..	..	0.4	1.6	2.0	1.7

Prameň: [21, Annex, Table B.6].

Tabuľka 3

Prílev, odlev a celkový pohyb PZI vo svete v % z tvorby hrubého fixného kapitálu

	1992 – 1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Svet							
Prílev	5.2	10.6	16.0	19.8	12.0	10.1	7.5
Odlev	5.5	10.7	16.1	17.1	10.8	9.0	8.4
Spolu	10.7	21.3	32.1	36.9	32.8	19.1	15.9

Prameň: [21, Annex, Table B.5].

Pomer stavu prichádzajúceho a odchádzajúceho kapitálu (pozri tab. 2) sa značne odlišuje podľa vyspelosti jednotlivých oblastí. Vo vyspelých krajinách relatívne prevyšuje objem kapitálu, ktorý je investovaný za hranicami (r. 2003 to bolo 26, 4 % z HDP), v porovnaní s kapitálom, ktorý sa ako investície v danej oblasti prijíma (20,7 % z HDP). Slovensko má oproti uvedeným údajom z vyspelých krajín stav pomeru prijímaného a vonku investovaného kapitálu takmer

extrémne odlišný (31,5 % z HDP sa kumulatívne prijíma a 1,7 % sa investuje). Svedčí to o značnom deficite investičných zdrojov, a súčasne o veľkej potrebe PZI. Potreba investícií však sama osebe nepostačuje na to, aby sa v závislosti od nej uberal aj prílev investícií. Ten závisí od podmienok zhodnocovania, ktoré krajina ponúka. Trend smerovania PZI na Slovensku je za niekoľko posledných rokov priaznivý. Priame zahraničné investície i podiel prítomného zahraničného kapitálu v SR rastú (pozri tab. 4), pritom v rokoch 2000 – 2003 možno prílev PZI aj ich podiel na fixnom kapitále a k HDP označiť za podstatný. Do akej miery bude táto tendencia silnieť, alebo či sa oslabí, je napriek pozitívnym signálom ešte otvorené.

Tabuľka 4

Objem PZI (v mil. Sk) do ekonomiky SR a ich pomer k HDP a tvorbe hrubého fixného kapitálu

Obdobie	HDP	Tvorba hrubého fixného kapitálu	Priame zahraničné investície	Podiel PZI na	
				HDP	tvorbe hrubého fixného kapitálu
1994	495 649	131 819	8 774	1.8	6.7
1995	576 502	144 248	6 735	1.2	4.7
1996	638 449	205 846	10 935	1.7	5.3
1997	712 679	243 539	6 674	0.9	2.7
1998	781 437	281 774	18 582	2.4	6.6
1999	844 108	249 792	16 689	2.0	6.7
2000	934 079	242 277	99 561	10.7	41.1
2001	1 009 839	291 027	61 448	6.1	21.1
2002	1 098 658	303 481	185 594	16.9	61.2
2003	1 201 196	308 404	37 566	3.1	12.2

Prameň: Národné účty SR, ŠÚ SR; Menový prehľad NBS, december 2000, január 2005.

Otvorený je aj pohyb kapitálu opačným smerom, t. j. či možno očakávať v blízkej budúcnosti vývoz domáceho kapitálu do iných krajín. Závisí to od dynamiky jeho tvorby, možností jeho zhodnocovania na domacom teritóriu, príp. začleňovania do nadnárodných spoločností. Je dosť možné, že investovanie slovenských firiem v zahraničí sa zrýchli ešte pred tým, ako sa bude z vlastných zdrojov plne saturovať potreba tvorby hrubého fixného kapitálu. Dá sa očakávať aj výmena pozícií domáceho a zahraničného kapitálu – keď domáci podnikatelia na národnom trhu neobstoja a budú sa usilovať uspieť v zahraničí, napríklad na nových otvárajúcich sa trhoch. Ukazuje to však na značnú mieru neurčitosti medzi tvorbou domácich zdrojov, investíciami a rastom HDP.

Údaje o objemoch pohybujúceho sa nadnárodného kapitálu vo svete, a najmä údaje o narastajúcej dynamike rastu jeho objemov dostatočne presvedčivo ukazujú, že už dnes tvorí významnú časť ekonomiky jednotlivých krajín – predovšetkým investícií, a v závislosti od nich najmä prírastkov HDP, pracovných miest a zdrojov do štátnych a verejných rozpočtov. Podiel tohto kapitálu klesá

v krajinách s nižším stupňom rozvoja, ale aj v našom regióne, a osobitne v SR, je dosť vysoký, než aby ho bolo možné zanedbať pri prognózach vývoja národnej ekonomiky.

Popri údajoch o veľkosti nadnárodného kapitálu v jednotlivých ekonomikách a vo svete by na potvrdenie faktu, že proces internacionalizácie „...prekračuje kritický prah... a prechádza do novej kvality...“ [19, s. 642] bolo možné uviesť aj súhlasné názory viacerých významných autorov [2; 3; 20; 10; 17]. Dalo by sa preto povedať, že tak empiria, ako aj teória dostatočne preukázali zmeny v národných ekonomikách. Tým sa súčasne potvrdila oprávnenosť pochybností o platnosti viacerých teoretických poznatkov, ktoré sa viažu na fungovanie systému národných ekonomík, z ktorých, okrem iného, vychádzala doteraz aj tvorba dlhodobých prognóz. Z tohto konštatovania vyplýva potreba poskytnúť čosi ako náhradnú teóriu, to znamená teóriu, ktorá by zahrnovala zmeny v systéme ekonomiky. Len čo sa však z doterajšieho hodnotenia akceptuje takýto implikujúci záver, ukáže sa problém ešte zložitejší. Zistíme, že systém národnej ekonomiky sa síce postupne mení, zmeny sa reflektujú, avšak výsledkom nie je nejaký iný systém (povedzme, globálneho charakteru), ktorý by sa už vyznačoval znakmi integrovaného systému či ustálenými samoregulujúcimi mechanizmami, porovnateľnými s mechanizmami, ktoré doteraz teória nachádzala v národnom systéme. Hoci sa očakáva, že ide o proces vzniku ekonomiky s nadnárodnými dimenziami, jej podoba ostáva natoľko otvorená (neurčitá), že nedovoľuje nejaké ucelené teoretické zobrazenie.

3. Súčasné reflexie podoby nadnárodnej ekonomiky

Odborná publicistika i teória si v dosť hojnom počte všímajú zmeny, ktoré sa odohrávajú vnútri národných ekonomík, i medzi nimi, a to najmä v súvislosti so sledovaním postupujúcej globalizácie. Z interpretácií pojmov globalizácie, ktorých je dnes už neúrekom, by mohlo vyplývať,⁹ že vývoj by sa mal pri svojom konečnom vyústení zavŕšiť stavom nejakej celistvej ekonomiky celosvetového rozmeru. (Platí to tak pri ponímaní globalizácie ako samovoľnej evolúcie, no i pri ponímaní ako riadeného cieleného procesu [20; 16; 2] a iný.) Z charakteristík súčasného stavu vývoja ekonomiky i spoločenských štruktúr vo svete však vyplýva, že vývoj k takémuto stavu ani zďaleka nedospel. Popisuje sa väčšinou ako fragmentárny, členený aj vnútri národných štátov na rôzne záujmové sféry či

⁹ „Globalizace stále představuje dosti vágní pojem, který často díky inflačnímu nadužívání zcela ztrácí na obsahu – dodnes neexistuje jednoznačná definice globalizace, stejně jako neexistuje její jednotná a ucelená teoretická reflexe.“ [16]

oblasti (resp. subjektivity). Podobne to platí aj v celosvetovom rozmere. P. Drucker síce píše: „Všetci dnes hovoria o ‚svetovej ekonomike‘. Je pravda, že táto ekonomika je novou realitou. Podstatne sa však odlišuje od toho, o čom hovorí väčšina ľudí – podnikateľov, ekonómov i politikov.“ [3, s. 107] Z charakteristiky, ktorá nasleduje za uvedeným citátom Druckera, však vyplýva, že ani v jeho predstave táto ‚svetová ekonomika‘ nie je niečím celistvým. Píše, že v skutočnosti v nadnárodnej ekonomike existujú až štyri rôzne útvary (oblasti). Napriek tomu na inom mieste opakuje, že svetová ekonomika sa stala realitou. „... a to realitou v prevažnej miere nezávislou od ekonomík národných. Svetová ekonomika silne ovplyvňuje národné ekonomiky a za extrémnych okolností je pre nich dokonca určujúcim faktorom.“ [3, s. 150] To neznamená, že by svetová ekonomika takpovediac pohltila národné ekonomiky. Skôr sa tu myslí, že sa mení doterajšie dominovanie národných ekonomík. Národné ekonomiky ako by sa nachádzali v štruktúre väzieb, ktoré nútia jednotlivé krajiny adaptovať sa na isté imperatívy týchto väzieb. Podľa jeho predstavy – „Každá doterajšia ekonomická teória bola postavená na postuláte, že jedna z týchto ekonomík¹⁰ celkom prevláda, že všetky ostatné sú od nej závislé a sú jej ‚funkciami‘... Dnešná ekonomická realita je však realitou troch takýchto ekonomík. A čoskoro azda dôjde k tomu, že štvrtou polozávislou ekonomikou sa stane ekonomika takých regiónov, akým je napríklad Európske hospodárske spoločenstvo“ [3, s. 143, 144].

Iní píšú o rôznych „globálnych hráčoch“. Napríklad O. Turek [20] prirovnáva „nové reality“ (termín P. F. Druckera) k scéne, na ktorej sa odohráva divadelná dráma medzi štyrmi aktérmi: mnohonárodnými spoločnosťami, krajinami, ktoré berú z globalizácie rozhodujúci diel ovocia, svetovými inštitúciami, ako WTO a IMF, ako aj zaostávajúcimi krajinami. Z textu vyplýva, že svoju rolu v tejto dráme zohrávajú aj národné štátne orgány (v závislosti od ekonomickej sily a politickej pozície). Spomínajú sa však aj hráči ďalší – regionálne zoskupenia (NAFTA, ASEAN, OPEC a pod.). Jednako, aj keď by sa mohlo zdať, že vznikajúce útvary by mohli predstavovať stavebnice budúceho nového celku (globálnej ekonomiky), žiadna z charakteristík ich takto zatiaľ neoznačuje. Z rôznych vyjadrení sa nedá zatiaľ usudzovať, že by sa tu už sformoval integrovaný systém, ktorý by prejavoval známky smerovania k podobnej samoregulácii ako klasický kapitalistický systém s jeho „neviditeľnou rukou“ Adama Smitha. Skôr naopak, rôzne reflexie ekonomickej reality odкрývajú množstvo vývojových protirečení či paradoxov, ktoré pôsobia zatiaľ opačne.¹¹

¹⁰ To znamená firiem transnárodného charakteru, makroekonomiky jednotlivých národných štátov a svetovej ekonomiky.

¹¹ Pravda, nejednoznačný a priam protikladný charakter nachádza svoje vyjadrenie aj v rozpornosti stanovísk a postojev ku globalizácii. Pozri napríklad S. Heczko [8], ktorý rozlišuje tzv. radikálnych

Upozorňujú na nerovnovážne stavy a varujú pred negatívnymi tendenciami. No, i keď väčšinou prejavujú dôveru v budúcnosť, neidentifikujú v danej realite nejaké faktory či mechanizmy, o ktoré by mohli oprieť svoje očakávania. Vedia, že táto realita zatiaľ ako systém neexistuje, a v konfliktných situáciách musia „neviditeľnú ruku“ dosť často zastupovať mocenské autority. „Na skutočnú novú ekonomiku (prax) a ekonómiu (teóriu) sa teda stále ešte čaká.“ [16]¹²

Ak je to tak (a nikto to nepopiera), a svetová ekonomika zatiaľ existuje ako súhrn (množina) fragmentov, vzájomne neprepojených nejakými systémovými väzbami, nemožno očakávať ani jej zobrazenie v podobe systému (modelu). Nie je tu ani miesto (správny čas) na syntézu fragmentov teoretických poznatkov, ktorej potrebu vyjadruje P. F. Drucker. „*Ak chceme mať fungujúcu ekonomickú teóriu, potrebujeme nejakú novú zjednodušujúcu syntézu. Doteraz však o existencii takejto syntézy nič nenasvedčuje. A pokiaľ sa žiadna takáto syntéza neobjaví, bude to pre nás možno znamenať koniec ekonomickej teórie. Ostanú nám potom možno iba ekonomické teorémy, to znamená formuly a poučky, ktoré popisujú alebo vysvetľujú ten či onen jav a riešia ten či onen problém, namiesto toho aby ekonómiu prezentovali ako logicky previazaný 'systém'.*“ [3, s. 144]

Potreba syntézy ako *logicky previazaného systému* (čiže teórie) je zaiste nesporná, sporné však je, či k nej možno dospieť ešte predtým, než sa nové *ekonomické reality* rozvinú do systému. Je však pravda, že bez teórie bude môcť hospodárska politika „...*existovať iba ako 'hospodárska politika' zameraná na riešenie konkrétneho problému...*“ Záver, ku ktorému dospieva Drucker vo vzťahu k hospodárskej politike, platí ešte viac o prognózovaní. Hospodárska politika je však usmerňovaná (orientovaná) aspoň konkrétnymi (reálnymi) problémami. Tie ju nútia hľadať a prijímať opatrenia¹³ zodpovedajúce povahe problémov, príp. akútnym potrebám. Čiže (vláda) má akoby časť riešenia v rukách (ako hráč, ktorý sám hrá), zatiaľ čo prognostik je skôr v postavení toho, čo stavil na výsledok. Nemá žiadny vplyv, ani kontakt s priebehom hry. Avšak aj prognostik, rovnako ako politik, je nútený sústrediť sa na čiastkové procesy (deje). Vtedy má predsa len podstatne väčšiu šancu priblížiť sa svojou predikciou k budúcej skutočnosti (výsledku).

globalistov (ktorí hovoria o rýchlej a vplyvnej globalizácii), transnacionalistov (ktorí ju chápu ako hnacu silu sociálnych, politických a ekonomických zmien, pretvárajúcich modernú spoločnosť a svetový poriadok), a napokon skeptikov globalizácie (podľa ktorých svetový trh je ešte rozdelený v podstate medzi bloky, a preto nemôže existovať nejaké jednotné fungovanie svetovej ekonomiky).

¹² O „novej ekonomike“ pozri [18].

¹³ Keďže ani to nezabezpečuje úspech. P. F. Drucker sa odvoláva vo svojej knihe *Nové reality* na skúsenosť G. J. Stiglera, ktorý údajne po rokoch štúdia konštatoval, „... že sa nikdy neosvedčilo ani jedno z regulačných opatrení vlády, prostredníctvom ktorých sa vláda Spojených štátov pokúšala kontrolovať, riadiť či regulovať ekonomiku“ [3, s. 152].

Už sme v úvode spomínali, že v minulosti sa predikcie zakladali na presvedčení, že v ekonomickom systéme, a teda aj v ekonomickom vývoji je dosť determinantov, ktoré dovoľujú na základe predchádzajúceho vývoja, daného stavu ekonomiky a poznatkov o fungovaní systému ekonomiky (ekonomickej teórie) prognózovať aj vývoj budúci. I to však viacerí teoretici už vtedy považovali za ilúziu, lebo postrehli, že ekonomika sa nepohybuje v kruhu,¹⁴ a že prognózovať vývoj znamená prognózovať zmeny.¹⁵ Na rozvinutie pohybu týchto zmien do budúcnosti (predikciu) ekonomické teórie toho naozaj mnoho neposkytovali.¹⁶ Zmeny, ktorými sme sa tu doteraz zaoberali, počet známych determinantov veľkých celkov ďalej zmenšili. Tým sa zúžili aj možnosti oprieť predikcie o nejaké určujúce faktory či podmienky, ktoré zakladajú kontinuitu medzi minulým, existujúcim a budúcim. Ak nám z rôznych charakteristík súčasného stavu vystupuje „svetová ekonomika“ ako čosi fragmentované, zároveň to naznačuje, že analogickú podobu budú mať aj procesy, ktoré v tejto ekonomike prebiehajú. Je napríklad, že keď procesy generuje viacero nezávislých (nekoordinovaných) zdrojov pohybu, ponášajú sa viac na chaos¹⁷ než na usporiadané deje, ktoré by dovoľovali odhadovať smerovanie týchto dejov, a identifikovať súvislosti s podmienkami, ktoré ich vyvolali, t. j. tempá, rozsah zmien, ako aj iné okolnosti priebehu. Pochopte, že v súčasnom prostredí, ktoré potrebný stupeň usporiadanosti nedosahuje, je ťažko možné napríklad predpokladať, že HDP nejakej krajiny bude zodpovedať stavu (potenciálu) obvyklých výrobných faktorov v danej krajine (že bude ich funkciou). Alebo, že tempá rastu budú určovať úspory a vlastné investície, keď sa na tvorbe produktu, dôchodkov, aj investícií súčasne podieľa nadnárodný kapitál, ktorého pohyb sprevádza (v pomere k domácej ekonomike) značná

¹⁴ Že „hospodársky život je v podstate... pasívny a iba sa prispôsobuje prírodným a sociálnym vplyvom, ktoré naň pôsobia a preto teória stacionárneho procesu tvorí základ teoretickej ekonomickej vedy... Zreteľne som pociťoval, že to bolo nesprávne a že v rámci ekonomickeho systému jestvuje zdroj energie, ktorý by sám porušil každú rovnováhu, ktorá by sa mohla dosiahnuť. Ak je to tak, potom musí jestvovať aj čisto ekonomická teória hospodárskeho vývoja, ktorá sa neopiera o vonkajšie faktory poháňajúce hospodársky systém od jednej rovnováhy k druhej“ [14, s. 91].

¹⁵ Napríklad Joseph A. Schumpeter v svojej knihe *Kapitalizmus, socializmus, demokracia* píše: „V každom pokuse o sociálnu prognózu nie je dôležité nejaké Áno či Nie, ktoré zhrnuje fakty a argumenty, ktoré k takým záverom vedú, ale iba tieto fakty a argumenty samotné. To v nich je obsiahnuté všetko, čo je na konečnom výsledku vedecké. Všetko iné nie je veda, ale proroctvo.“ Citované podľa českého vydania [15, s. 79].

¹⁶ Pokiaľ z nich aj uznávajú ekonómovia pri svojich „veľkých“ i „menších“ predikciách či (víziách) vychádzali, ich konfrontácie s dnešnou realitou dopadajú väčšinou nešťastne. Ako príklad sa uvádza Malthus, Marx, Keynes, ale aj Schumpeter a iní. Drucker v citovanej knihe takmer demonštratívne vyberá príklady z americkej ekonomiky, kde sa reálny vývoj uberal paradoxne inak, ako predikovali prognostici.

¹⁷ „Zdá sa, že svet, namiesto aby sme ho mali stále viac pod kontrolou, sa našej kontrole vymyká – že nám uniká. Niektoré z vplyvov, ktoré mali do nášho života údajne vnášať istotu a pravidelnosť – pokrok vedy a technológie nevynímajúc –, majú často úplne opačný účinok.“ [5, s. 13]

miera náhodnosti. Tú môžu domáce faktory ovplyvniť iba čiastočne. V každom prípade je v tomto prostredí iná predikovateľnosť ako v národných ekonomikách, kde nebolo až také naliehavé brať vplyvy nadnárodného kapitálu na vedomie. Zdá sa, že sa to na prístupe k budúcnosti a na zobrazovaní vývoja už aj prejavuje.

Zoči-voči ťažkostiam, ktoré vyvoláva „deštrukcia“ (v zmysle Schumpeterovho ponímania) doterajších východísk, o ktoré sa ešte pred niekoľkými desaťročiami opierali strategické úvahy hospodárskej politiky, ale aj prognózy, hľadajú sa východiská, ktoré sa až tak úzko na celkové fungovanie reálnej ekonomiky a na pohyb jej mechanizmov neviažu. Ťažko povedať, či ide o východiská únikové, keď tie, ktoré doteraz poskytovala ekonomická teória, zlyhávajú. Viacerí autori sa zameriavajú na skúmanie niektorých výrazných tendencií súčasnosti (či problémov, ktoré tieto tendencie otvárajú), ktoré do veľkej miery vynímajú z celkového kontextu ekonomického vývoja (napr. problém hladu, „Sever proti Juhu“, znečisťovanie životného prostredia, starnutie populácie, postavenie niektorých sociálnych skupín, nástup informačnej spoločnosti a iné – Toffler, Naisbitt a Aburdenová). Spomenuté problémy autori neodkrývajú, skôr na ne sústreďujú pozornosť verejnosti, varujú pred možnými dôsledkami a vyzývajú politiku k aktívnym reakciám.¹⁸

Iné témy zamerané do budúcnosti sú vyvolávané či podnecované novými poznatkami vedy a techniky. Sú to rôzne futurologické vízie, ktoré vychádzajú z hodnotenia niektorých možností pre rast bohatstva (úžitkov), ktoré sa vynárajú na pozadí vedeckého, technického a technologického pokroku. Ich autori píšú o trendoch, či dokonca o megatrendoch,¹⁹ odvodzujú ich však nie z vývoja ekonomiky, skôr by sa dalo povedať, že ich do tohto vývoja začleňujú a kladú si otázku, ako vývoj ovplyvnia. Obidva spomenuté smery majú svoju heuristickú hodnotu a vyvolávajú značnú pozornosť verejnosti. Diela viacerých autorov sa preto stali bestselermi. Môžu inšpirovať aj prognostikov a ohlas ich vízií badať na súčasných prognózach. Ich prístup k „budúcnosti“ však budú môcť prognostici ťažko prijať ako svoju metódu.

¹⁸ Takou výzvou je i Vyhlásenie EÚ z 30. 6. 1999, urobené v mene EÚ Brigitte Zypries, vice-ministerkou Federálneho ministerstva vnútra Nemecka <www.rodicovstvo.sk/osn3x.htm>, v ktorom sa vyjadruje okrem iného i k starnutiu populácie.

¹⁹ Naisbitt a Aburdenová v ich knihe *Megatrendy* spájajú základné tendencie vývoja sveta v 80. rokoch minulého storočia s desiatimi prechodmi (1 od spoločnosti industriálnej k spoločnosti informatizovanej, 2. od intenzifikovanej techniky k špičkovej technike a kvalite, 3. od ekonomiky národnej k ekonomike svetovej, 4. od krátkodobého k dlhodobému, 5. od centralizácie k decentralizácii, 6. od inštitucionálnej pomoci a starostlivosti k svojpomoci, 7. od zastupiteľskej demokracie k demokracii participatívnej, 8. od hierarchických štruktúr k sieťam, 9. od „Severu k Juhu“, 10. od strnulých spoločenských pravidiel typu „bud'/alebo“ k viacnásobnej voľbe). Pre 90. roky nimi formulovaných 10 trendov sa už neviaže na prechody medzi stavmi, ale skôr predstavujú predpoveď dosiahnutia charakteristík, znakov určitého stavu. (Spracované podľa [16].)

Predovšetkým nemôžu až v takom rozsahu odpútať svoje úvahy od „logiky procesov“, ktoré dominujú v súčasných realitách, resp. od faktorov (podmienok), ktoré generujú aktuálne reálne trendy vývoja ekonomiky i spoločenských štruktúr.

4. Prístupy k prognózovaniu ekonomického vývoja signalizujú hlavné trendy (závery z analýzy)

- V predchádzajúcom texte sme sa usilovali pripomenúť, že súčasné „reality“ sa v podstatných bodoch odchýlili od systému národných ekonomík aj od ich teoretického zobrazovania natoľko, že tento model (a teória, ktorá sa k nemu viaže) už nemôže poskytovať hodnoverné informácie pri hľadaní orientácie *pro futuro* a pre ďalší vývoj. Táto skutočnosť implikuje potrebu – doterajšie teoretické východiská prehodnotiť.

- Zobrazenie danej (súčasnnej) ekonomickej reality si však nevynucuje vypracovanie nového systému (modelu), podobného tomu, o aký sa usilovala od čias Pettyho a A. Smitha ekonomická teória. Napokon, keby sme podrobnejšie rekapitulovali vývoj ekonomickej teórie, ukázalo by sa, že aj v rámci národných ekonomík ekonomické myslenie nesledovalo predovšetkým zámer vytvoriť teoretický systém. V jednotlivých etapách jeho vývoja išlo vždy predovšetkým o isté dominantné témy (podstatu bohatstva, podstatu hodnoty, cien či renty, o reprodukciu, krízy, ekonomický rast a ďalšie témy), vyvolané dominujúcimi problémami. Poznatky sa až dodatočne usporadúvali do určitého systému. Systémy sa pritom doteraz odlišujú podľa jednotlivých škôl. Prečo by to malo byť dnes inak?

Preto, pokiaľ sa pociťuje potreba oprieť prognózovanie budúceho vývoja ekonomiky aj v prostredí dnešných rýchlych zmien (ktoré sa spájajú súhrnne s globalizáciou) o teoretické poznatky (východiská), možno očakávať, že skúmanie postupne dospeje k dominantným témam, ktoré sa ukážu byť kľúčové aj pre prognózy. Nejdeme sa tu vyjadriť k otázke, ktoré to budú, resp. ktoré by to azda mali byť. Isté je, že o tom nerozhodne nejaká cieľavedomá selekcia, ale akútnosť potrieb samotného vývoja. Povedať, ktoré to budú, to už by záviselo od prognózy tohto vývoja. Zdá sa však, že prognostika napriek zmenám, ktoré prebehli vo svetovej ekonomike i v národných ekonomikách, premieta tento rozmer do svojich predikcií len okrajovo. Globálny rozmer však pohľad na ústredné mechanizmy trhových procesov, i mechanizmy, ktoré determinovali, alebo aspoň podstatne ovplyvňovali ekonomický vývoj národných ekonomík, výrazne mení.

- Nadnárodný kapitál začína skoro po vstupe vplyvať na rast národných ekonomík. Nemenia sa iba väzby medzi úsporami, investíciami a celkovým HDP krajiny, ale aj smery alokovania zdrojov do odvetví či regiónov.²¹ V porovnaní s predchádzajúcimi obdobiami sa inak začínajú formovať aj hospodárske štruktúry,

s následnými vplyvmi na zamestnanosť, mzdy, dôchodky, nehovoriac o tom, že s prísunom zahraničného kapitálu sa menia technológie, *know-how*, i spôsob riadenia. Pritom tak ako prílev nadnárodného kapitálu, aj všetky javy spojené s jeho pohybom sa vyznačujú značnou mierou neurčitosti.

Nedá sa napríklad jednoznačne preukázať ani vplyv tohto kapitálu na tvorbu HDP, a v závislosti od rastu HDP ani na mieru nezamestnanosti (resp. tvorbu pracovných miest). Svedčia o tom viaceré články zo zahraničia i z domova, v ktorých sa autori pokúšali preskúmať súvislosť medzi PZI a zmenami tempa vývoja produktu [9; 7; 4]. Za povšimnutie stojí aj to, že vplyv zahraničných investícií sa nepodopiera nejakou kauzálnou analýzou, ale väčšinou tesnosťou korelácií medzi investovaným kapitálom a prírastkami či úbytkami HDP. Testované výsledky sa dosť odlišujú v jednotlivých krajinách aj v rôznych intervaloch [13; 7]. Z nepravidelností, s ktorými sa tu stretávame, nevyplýva, že PZI na rast HDP účinnok nemajú, skôr sa núka záver, že prílev nadnárodného kapitálu sám nepostačuje, aby nasledovali prírastky HDP (napríklad, keď súčasne so vznikom nových kapacít zanikajú staré).

- Aj porovnávanie vývojových temp na základe analógie súvislostí medzi prírastkami zahraničných investícií (PZI) a rastom produktu v menej rozvinutých krajinách EÚ z druhej polovice minulého storočia s očakávanými prírastkami napríklad v našej krajine po vstupe do EÚ, je problematické [12]. A to nielen preto, že istý objem takýchto investícií ešte neimplikuje určité následné zväčšovanie produktu. Významnejšie je rozpoznať, čo vedie k pohybu nadnárodného kapitálu tým alebo oným smerom. Je zrejmé, že tento pohyb nie je náhodný. Štatistiky potvrdzujú, že sa ubera istými smermi, ktoré sa vyznačujú ekonomickými, ale aj geografickými aspektmi (pozri tab. 1). Dalo by sa povedať – z krajín s vysokou koncentráciou kapitálu do krajín s kapitálovými deficitmi, alebo aj – z krajín s drahou pracovnou silou do krajín s lacnou pracovnou silou, čo sa do istej miery zhoduje s pohybom na trase západ – východ, resp. vyspelé a rozvojové krajiny.

Hovoríme, že do istej miery, pretože tým sa vysvetlenie pohybu nadnárodného kapitálu nevyčerpáva. Napríklad Afrika i niektoré iné krajiny majú deficit kapitálu i lacnú pracovnú silu, a napriek tomu ostávajú akoby mimo trasy pohybu migrujúceho kapitálu. Prečo? V súhrne by sa dalo azda povedať – pretože sa tu ešte nerozvinuli trhy. Čo generuje, resp. čo vedie k vzniku trhov? Obvykle sa uvádza ako podmienka určitá minimálna infraštruktúra – energetické siete, komunikácie, sociálne zariadenia, školy a pod. Naplneniu podmienok, od ktorých závisí fungovanie trhov, však musia predchádzať podnety, ktoré privedú podnikateľov k výrobe a obchodovaniu v doteraz „obchádzaných“ regiónoch. To si žiada

²⁰ Nadnárodné korporácie umiestňujú svoje investície do odvetví či regiónov podľa svojich zámerov – bez väzby na domáce štruktúry.

poznať pohnútky k umiestňovaniu kapitálu za hranicami svojho pôvodu, ako aj logiku postupného rozširovania trhov v rozmanitom prostredí svetovej ekonomiky.

• Netreba azda osobitne presviedčať, že existencia a pohyb nadnárodného kapitálu je fenomén, na ktorý sa už dnes viažu rozsiahle štruktúry javov. Zložité siete nadnárodných kooperačných, obchodných a finančných vzťahov sa stali kanálmi, ktoré premieňajú jednotlivé národné ekonomiky na spojité nádoby, a ovplyvňujú smerovanie celkového ekonomického vývoja. Za prevládajúcimi smermi tokov kapitálu sa presadzujú najmä tendencie k vyrovnávaniu ekonomickej úrovne krajín či regiónov. To sa však dotýka základných mechanizmov, cez ktoré doteraz „neviditeľná ruka“ A. Smitha v rámci národných ekonomík „riadila“ vyrovnávanie cien, ziskov a prostredníctvom nich alokovanie kapitálu. Tieto mechanizmy, ktorých motorom bola konkurencia, v konečnom dôsledku udržiavali rovnováhu (resp. smerovanie pohybu k rovnováhe) a relatívnu stabilitu ekonomiky.

Menia sa s globalizáciou tieto mechanizmy, alebo dostávajú nový rozmer (pôsobia v globálnom priestore)?²¹ Takéto závery sa z logiky procesov, ktorých sme dnes svedkami, nesporne vnucujú. V tomto článku sme sa však nechystali až takú hĺbku zmien ani dokazovať, ani spochybňovať. Nesporné však je, že odvtedy, ako kapitál prekonal národné hranice a odpútal sa od svojich pôvodných kořeňov, začal sa proces zmien, ktoré radikálne menia tvárnosť ekonomiky vo svete (svetovej ekonomiky) i priebeh procesov, ktoré v národných ekonomikách pôsobili na ich vývoj. V tomto článku sme sa pokúsili iba vysloviť, čo z týchto zmien vyplýva pre prognózovanie.

Literatúra

- [1] CRAFTS, N.: East Asian Growth Before and After the Crisis. [IMF Staff papers, Vol. 46, No. 2, June 1999.] Washington: International Monetary Fund 1999.
- [2] DRUCKER, P.: Management – budúcnosť začína dnes. Praha: Management Press 1992.
- [3] DRUCKER, P.: Nové reality. Praha: Management Press 1995.
- [4] FERENČÍKOVÁ, S. – DUDÁŠ, T.: Vplyv priamych zahraničných investícií na hospodársky rast v nových členských štátoch Európskej únie zo strednej a z východnej Európy. Ekonomický časopis/Journal of Economics, 53, 2005, č. 3, s. 261 – 272.

²¹ Nadnárodné spoločnosti vnášajú zmeny aj do tradičného ekonomického správania. O. Turek spomína dva druhy „trhovo neštandardných prvkov. Obidva súvisia s určitou zmenou štruktúrálnej výstavby korporácií. Ich starší model bol skonštruovaný do vzájomne podobných jednotiek v nových krajinách a každá osobitne obhospodarovala svoje národné trhy. Novší model ide v ústrety vertikálnej špecializácii rozčleňujúci výrobný tok na jednotlivé čiastkové fázy a komponenty. To vyžaduje striktniejšiu koordináciu a mení tak funkciu vrcholového manažmentu korporácií. Sú potlačené trhové väzby medzi jednotlivými korporáciami a riadiaca centrála rozhoduje, ktorá jednotka bude čo vyrábať, od koho odoberať a komu čo dodávať. Druhá podstatná zmena v správaní spočíva v tom, že niektoré fázy výrobného reťazca sú vyčlenené do tovární najčastejšie v menej vyspelých krajinách s lacnou pracovnou silou“ [20, www.blisty.cz].

- [5] GIDDENS, A.: Unikající svět. Jak globalizace mění náš život. Praha: Sociologické nakladatelství 2000.
- [6] GIDDENS, A.: The Director's Lectures Runaway World: The Reith Lectures revisited. *Lecture*, 10, 1999, č. 1.
- [7] GINEVICIUS, R. – TVARONAVIČIENĚ M.: Čo priťahuje priame zahraničné investície do baltických krajín? Prípady Litvy, Lotyšska a Estónska. *Ekonomický časopis/Journal of Economics*, 51, 2003, č. 8, s. 963 – 981.
- [8] HECZKO, S.: Globalizace, hospodářské cykly a metodologie vědy. *Marathon*, 5, 2004, č. 56.
- [9] HUNTER, R.: Mýty o priamych zahraničných investíciách. CEPA, 9. 6. 2003; www.euractiv.sk
- [10] KÖHLER, G.: The Structure of Global Money and World Tables of Unequal Exchange. *Journal of World Systems Research*, 4, 1998, č. 2, s. 145 – 168.
- [11] Makroekonomické ukazovatele štvrtročných národných účtov a pridaná hodnota za 1. – 4. štvrťrok 2002. Národné účty. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky 2003.
- [12] OUTRATA, R. a kol.: Účinnosť zahraničného kapitálu v ekonomike SR. [Expertízne štúdie, č. 72.] Bratislava: Ekonomický ústav SAV 1996. 54 s.
- [13] SABOL, T. – HOŠKOVÁ, A.: Priame zahraničné investície a ich vplyv na výkonnosť výrobných podnikov v Slovenskej republike. *Ekonomický časopis/Journal of Economics*, 52, 2004, č. 2, s. 181 – 195.
- [14] SCHUMPETER, J. A.: Teória hospodárskeho vývoja (Analýza podnikateľského zisku, kapitálu, úveru, úroku a kapitalistického zisku). Bratislava: Nakladateľstvo Pravda 1987.
- [15] SCHUMPETER, J. A.: Kapitalismus, socialismus, demokracie. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury 2004.
- [16] SIRŮČEK, P.: Nové aspekty globalizace aneb megantrendy 2000 – 2010. *Marathon*, 5, 2004, č. 56.
- [17] STIGLITZ, J.: Globalisation and its Discontents: How to Fix What's Not Working. [Lecture, IDPM.] Manchester: University of Manchester, UK 2001.
- [18] ŠARMÍR, E.: Nová ekonomika: je, alebo nie je? *Ekonomický časopis/Journal of Economics*, 50, 2002, č. 3, s. 341 – 358.
- [19] ŠIKULA, M.: Globálne súvislosti rozšírenia Európskej únie a konvergenčná pozícia slovenskej ekonomiky. *Ekonomický časopis/Journal of Economics*, 51, 2003, č. 6, s. 641 – 663.
- [20] TUREK, O.: Globalizace – stará i nová. *Listy*, 2004, č. 2.
- [21] World Investment Report 2004. The Shift Towards Services. Geneva: UNCTAD.